

Kartlegging av barn og unges lese- og skrivevansker med Arbeidsprøven.

Forfattere: Duna K.E., Frost J., Godøy, O. og Monsrud, M. Bredtvet kompetansesenter 2003

Arbeidsprøven* er et materiell beregnet til individuell kartlegging av elever med lese- og skrivevansker. Den kan brukes overfor elever man ønsker å vie spesiell oppmerksomhet etter å ha undersøkt klasser med gruppeprøver. Materialet er utviklet av dysleksiseksjonen ved Bredtvet kompetansesenter i nært samarbeide med flere skoler rundt om i Norge.

Arbeidsprøven skiller seg fra annet kartleggingsmateriell ved at: den ikke er standardisert, den inneholder en rekke oppgaver for å undersøke språkferdigheter, og den er gjort gratis tilgjengelig over Internett. I denne artikkelen går vi nærmere inn på 3 forhold som har begrunnet utviklingen av dette materialet.

- **Kartlegging av lesevansker og arbeid for å avhjelpe vanskene må fungere som en enhet:**

Kartlegging som ikke leder til endring i praksis kan i beste fall gi ny forståelse, men i verste fall oppleves som en skuffelse. Tiltak som ikke er regulert av en teoretisk forståelse vil kunne bli en lang reise i prøving og feiling. I Arbeidsprøven har vi implementert dynamisk kartlegging, som er en måte å bringe kartlegging og tiltak sammen på.

- **Lesing og skriving er språklige aktiviteter:**

Arbeidsprøven gjenspeiler at vi ser en nær sammenheng mellom språk og lesing ved at prøven inneholder mange oppgaver for å undersøke språkferdigheter.

- **Kunnskaper om barns lesevansker må utvikles i samarbeid med lærere og foresatte.**

Lærer er helt sentral når barnet har vanskeligheter med læring. Arbeidsprøven er utviklet for å være lærerens verktøy. Vi har tatt med prøver vi mener er nødvendig for å tilrettelegge undervisning. Gjennom at lærerne selv kan utføre større deler av kartleggingen øker også lærerens og derigjennom også skolens kunnskaper om lese- og skrivevansker. Vi ønsker at Arbeidsprøven skal gi foreldre, lærere og PPT et felles fokus for en dialog om undervisningen for barnet.

1. Arbeidsprøven og Dynamisk kartlegging

Dynamisk kartlegging er en arbeidsform som er inspirert av den russiske forskeren Lev Vygotsky. Et hovedpoeng hos Vygotsky er at barn utvikler sin tenkning gjennom samhandling med andre. Det barn mestrer med hjelp fra en voksen kan barnet senere klare alene. For at denne samhandlingen skal bli en optimal læringssituasjon stilles det krav til både oppgavens vanskelighetsgrad og den hjelp og støtte som den voksne gir. Oppgavene bør verken være for enkle eller for vanskelige. En oppgave har optimal vanskelighetsgrad når den er litt vanskeligere enn det barnet klarer selv, men enkel nok til at den mestres med hjelp fra en voksen eller annen kompetent person. Den hjelp og støtte som gis skal bidra til at eleven lykkes, og dessuten bidra til at eleven utvikler evnen til å mestre oppgaven selvstendig.

Dynamisk kartlegging skiller seg fra tradisjonell testing på flere måter. Ved tradisjonell testing benyttes standardiserte oppgaver som til sammen skal gi et "objektivt" bilde av en persons evner og egenskaper, sterke og svake sider.

Tradisjonell testing har ulemper og svakheter som i det siste har blitt mer påaktet:

- En kan bli for fokusert på mangler og avvik, dvs. fokusere på det som er galt i stedet for løsninger.
- Det kan ofte være vanskelig å omsette kunnskapene til tiltak.
- Kunnskapene en får ved denne formen for kartlegging kan være vanskelig å forstå for de som skal hjelpe elevene.

Ved dynamisk kartlegging flyttes fokus til det eleven kan og til det som kan hjelpe eleven videre. Målet for kartleggingen er dermed å finne frem til en best mulig undervisningssituasjon for den aktuelle eleven. Dette er noe en må prøve seg frem til i samarbeid med eleven. Pedagogens rolle blir å prøve ut ulike støttetiltak, merke seg elevens reaksjoner på hjelpen, og tilpasse videre hjelp og støtte i tråd med tilbakemeldingene. Det blir et dynamisk samspill mellom pedagog og elev, mellom tiltak og læring.

Støttestrategier

Når en skal gå i gang med dynamisk kartlegging kan det være lurt å planlegge ulike alternative måter å gi støtte på (støttestrategier) på forhånd. I veiledningen til Arbeidsprøven har vi gitt noen eksempler på slike støttestrategier. En kan også finne eksempler på slike støttestrategier i veiledningen til IL-Basis.

Ved bruk av Arbeidsprøven legger vi opp til at en først finner elevens mestringsnivå. På en systematisk måte tilbys deretter eleven støtte til å mestre en oppgave som ligger over prestasjonsgrensen. Prøvetaker hjelper eleven minst mulig i begynnelsen. Støtten utvides gradvis etter hvert som elevens reaksjoner viser hvor mye støtte som må til for at eleven kan klare oppgaven.

Kartleggingen kan være et godt utgangspunkt for planlegging av videre tiltak. Tiltaket blir å anvende de støttestrategiene som viste seg å fungere i kartleggings situasjonen. Deretter reduseres støtten etter hvert som eleven blir i stand til å mestre oppgavene selvstendig.

2. Språk og lesing

Lesing deles vanligvis inn i to ulike, men gjensidig avhengige prosesser. Den første er lesing som en teknisk ferdighet, det vi kaller avkoding. Lesing som avkoding innebærer å 'se hva som står' i en tekst. Det betyr at en kan oppfatte rekke av bokstaver som ord. Den andre prosessen, leseforståelse, handler om å forstå meningen i de ord som avkodes.

I leseforskning og lese teori har man lenge diskutert om lesing er en teknisk ferdighet som krever strukturert opplæring eller en språklig aktivitet som krever en mer helhetlig og meningsorientert tilnærming. Denne debatten har tidvis vært så opphetet og polarisert at den har skadet praksis i skolene verden over. Usikkerhet, ensidig praksis og manglende fokus på elevenes læring har vært resultatet mange steder.

Lesing forutsetter begge prosessene. Avkoding uten forståelse er ikke lesing og forståelse uten avkoding er ikke praktisk mulig. Det er også et gjensidig forhold mellom avkoding og forståelse. Gode avkodingsferdigheter (automatisert

ordavkodning) frigjør ressurser til forståelse av tekst. En rask og sikker leser vil lettere binde poeng i teksten sammen og dermed oppfatte meningen. Mens langsom lesing blir belastende for hukommelsen fordi leseren ikke vet hva som skal vektlegges og hva som kan oversees. Forståelse kan på sin side påvirke avkodning. Et godt mentalt leksikon, god forståelse av grammatikk og erfaring med tekst vil gi mange holdepunkter som kan bistå avkodningen. Barn som har blitt lest mye for vil ha mer presise forventninger når de leser, enn barn som har lite erfaring med ulike tema i fortellinger.

I debatten om hva lesing er og hvordan lesing skal læres, har man fra den ene side ("phonics" tradisjonen) hevdet at lesing bør læres fra detalj til helhet, dvs. med vektlegging av bokstavinnlæring og lydering. "Whole language" tradisjonen har argumentert for det motsatte- at læringen må gå fra helhet til detalj. For at lesing ikke skal bli en meningsløs øvelse må arbeidet starte med forståelse av innholdet i teksten. Vi vil hevde at det mest fruktbare utgangspunkt er å se på og benytte det som kan være riktig fra begge tradisjonene.

I Arbeidsprøven undersøkes muntlig og skriftlig språk på ulike nivåer. Oppdelingen av delprøvene går fra tekst og ord i en meningsfull sammenheng til språkets minste deler, språkllyder og bokstaver. Eksempler på det siste er prøver på fonologisk bevissthet og bokstavkunnskap. Eksempler på det første er prøver på leseforståelse og fri skriving. Resultat av en kartlegging med Arbeidsprøven gir dermed et helhetlig bilde av en elevs forutsetninger for å lese og skrive. Når tiltak skal planlegges vil målsetningen være både rask og sikker avkodning, og god forståelse. En kan ikke forvente at eleven avkoder nye og ukjente ord uten å kunne bokstaver og strategier for å omgjøre rekker av bokstaver til ord. Og en kan ikke forvente at eleven forstår tekst hvis ikke han eller hun forstår ordene i teksten, eller mangler forutsetning for å forstå innholdet. Tiltak bør derfor ta hensyn til både detaljer og helhet, avkodning og forståelse.

En lesemetodikk utviklet av Jørgen Frost og prøvd ut av dysleksiseksjonen, kalt Helhetslesing, strukturerer arbeidet slik at elevene styres både mot nitidig detaljarbeid og det overordnede innholdet i teksten, samt integrering av detalj og helhet.

Fordi språket er det primære redskap for kommunikasjon er det naturlig at mye av undervisningen i skolen vil baseres på formidling gjennom verbalt språk. En kartlegging med Arbeidsprøven bør derfor også få konsekvens for andre sider ved undervisningssituasjonen enn lesing og skriving. Ved å basere mer av undervisningen på demonstrasjon og praktiske øvelser vil en kunne nå flere av de elevene som sliter med å oppfatte muntlig instruksjon.

Videre undersøkelse av språkferdigheter

Kartlegging med Arbeidsprøven gir ikke et uttømmende bilde av et barns språkferdigheter. Til det er språket et for komplekst og sammensatt område å undersøke. Når en benytter Arbeidsprøven og oppdager barn som har vanskeligheter med ulike sider ved språket, bør man undersøke dette videre. Selv forholdsvis små problemer kan innvirke på leseforståelse og evnen til å skrive etter hvert som kravene til språkferdigheter øker i skolen. I tillegg kan språkproblemer innvirke på samhandling med andre med den følge at trivsel på skole og selvfølelse svekkes. Kartlegging av barns ferdigheter bør i alle tilfelle utfylles med observasjoner og samtaler med personer som kjenner barnet godt. Da kan en få nyttig informasjon om hvordan barnet bruker språk i samhandling med andre barn. Vi tenker på barnets evne til å formidle informasjon, uttrykke følelser, regulere samhandling og egen aktivitet. I samtaler er det viktig å mestre regler for turtaking (veksle mellom hvem som snakker og lytter), holde seg til tema (og veksle tema på en hensiktsmessig måte), ta andres perspektiv og kunne fortelle på en slik måte at det blir interessant for tilhørerne. Betydningen av de sosiale aspektene ved språket må ikke overses. Det er gjennom språklig samhandling barn utvikler sin språkkompetanse. Samtidig er språket også viktig i forbindelse med regulering av egen adferd og evaluering av egne prestasjoner.

Kartlegging gir et bilde av sterke og svake sider. Kunnskapen fra kartleggingen bør brukes til å arbeide på flere fronter. En må ikke se seg blind på det pedagogiske arbeidet med å trene svakheter. Mange dyslektikere må selv med god oppfølging leve med en svak lese- og skriveferdighet gjennom hele grunnskolen.

Oppfølgingen må også fokusere på å :

- arbeide med selvforståelse slik at eleven kan opprettholde et godt selvbilde. Dette innebærer å hjelpe eleven til å avgrense problemene.
- utvikle sterke sider og interesseområder.
- gjøre det mulig å få mestringsopplevelser på tross av vanskene. Del opp oppgaver, gi mer tid eller gjør oppgavene enklere for eksempel ved å bruke hjelpemidler. Dette er viktig for å gjøre innsats i skolen meningsfull og motiverende.
- ta i bruk de kompensatoriske hjelpemidlene som er aktuelle.

3. Arbeidsprøven i samarbeidet mellom skole og PPT

Kartlegging av barn med lese- og skrivevansker har trolig i for stor grad vært ensidig rettet mot å vurdere behov for spesialundervisning og for å utløse rettigheter. Arbeidsprøven er et kartleggingsverktøy som kan nyttes til å gi en best mulig tilpasset undervisning. Derfor er det naturlig at det er elevens lærere som får ansvar for å utføre dette arbeidet. Det gir også skolens spesialpedagogiske team en mer sentral rolle, ikke bare i forhold til kartleggingen, men også i forhold til tilretteleggingen.

Arbeidsprøven kan åpne for en endring i samarbeidet mellom både norsklærer og spesialpedagoger og mellom spesialpedagoger og PPT. Noen opplysninger (som f.eks. en del av bakgrunnsfaktorene) vil det være PP-rådgiveren som må innhente mens spesialpedagogen kan benytte Arbeidsprøven til å undersøke ferdigheter i språk og lesing. Norsklærer vil kunne gjennomføre gruppeprøver og bistå med observasjon av hvordan eleven fungerer i klassen. Hjemmet vil kunne bistå med viktig informasjon om sider ved barnet som ikke fremkommer i skolesammenheng. I saker hvor alle parter er involvert er det naturlig at PP-rådgiveren tar ansvaret for å koordinere dette arbeidet. Spesialpedagogens oppgave blir å utvikle et konkret undervisningsprogram basert på summen av den kunnskap man har fått om barnet. I dette arbeidet vil PPT kunne fungere mer som veiledere og samtalepartnere enn eksperter. Kompetanse overføres til skolene ved at PPT gjennomfører kartlegging i samarbeid med skolens spesialpedagog. Etter hvert som skolene blir fortrolige med dette kan PP-rådgiverens rolle endres fra å demonstrere bruken av Arbeidsprøven til å veilede læreren i gjennomføring, tolkning og igangsetting av tiltak.

Vi håper Arbeidsprøven kan bidra til at kunnskap om barns spesielle læreforutsetninger når det gjelder lesing og skriving kommer nærmere barnet og de som skal anvende kunnskapen. Bruken av Arbeidsprøven kan være et redskap for skolen til å bekrefte eller avkrefte en mistanke om alvorlige lese- og skrivevansker, øke forståelsen av vanskenes karakter og sist, men ikke minst, brukes som hjelpemiddel ved tilrettelegging av støtteundervisningen eller planlegging av lesekurs, skrivekurs eller annen intensiv og målrettet opplæring.

Når man har fått erfaring med å finne elevers mestringsnivå og anvende støttestrategier vil en kunne oppleve at behovet for Arbeidsprøven bortfaller. Da har den fylt sin funksjon etter våre intensjoner.

Litteratur:

Frost, J. Og Nielsen, J.C. (1999): IL-basis. Assessio Norge AS

Frost, J. (2003): Prinsipper for god leseopplæring. Oslo : Cappelen, 2003

* Arbeidsprøven kan lastes ned på Bredtvet kompetansesenters hjemmeside:

<http://www.statped.no/bredtvet/arbeidsproven>

Ved spørsmål eller kommentarer til artikkelen, kontakt Dysleksiteamet på Bredtvet kompetansesenter, tlf. 22 90 28 00.